

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Історичний факультет

Кафедра історії України

Дипломна робота

бакалавра

з теми: **«Політичні репресії в Україні в 20-30-х рр. ХХ ст.»**

»

Виконала: студент 4 курсу
Спеціальність 014.03 Середня освіта
(Історія) за освітньо-професійною
програмою Середня освіта (Історія)
Ist1-B16 групи
Яремій Вадим

Кам'янець-Подільський – 2020 року

Зміст

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ІСТОРИОГРАФІЯ І ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ	6
РОЗДІЛ II. РЕПРЕСИВНО-КАРАЛЬНА СИСТЕМА В УКРАЇНІ В 20-30 РР.	
2.1. Причини і становлення сталінського тоталітарного режиму в Україні	12
2.2. Організація, структура та діяльність репресивно- карального апарату	20
2.3. Формування юридичного підґрунтя репресій	28
РОЗДІЛ III. РОЗГОРТАННЯ ТА НАСЛІДКИ ПОЛІТИЧНИХ РЕПРЕСІЙ В УКРАЇНІ	
3.1. Планування та реалізація масових репресій українського селянства у процесі розкуркулення	36
3.2. Репресії проти української інтелігенції	44
3.3. Репресії проти духовенства	50
ВИСНОВКИ	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	59

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. В умовах поглиблення державотворчих процесів, утвердження України як демократичної та правової держави значно зріс інтерес громадськості до тих сторінок вітчизняної історії, які тривалий час не виправдано і незаслужено замовчувалися.

Тоталітарний режим, його продукт – політичні репресії – відчутно вплинули на українське суспільство 1920 – 1930-х років. Сучасній історичній науці властиве розширення дослідницької тематики політичних репресій. Зокрема, потребує нових наукових підходів, пояснень проблема ідеологічних мотивів політики терору 1920 – 1930-х років, яка проводилася в радянській Україні.

Вивчення й аналіз партійно-радянської діяльності, яка була спрямована на ідеологічне обґрунтування проведення політичних репресій проти наукової інтелігенції радянської України, дає змогу поглибити знання й уявлення про складне суспільно-політичне життя радянської України 1920 – х років, з'ясувати, якою була роль наукової еліти в збереженні національно-державних традицій українського народу.

Відгомін тоталітарної доби у суспільній свідомості окремих категорій людей, ідеологічні стереотипи минулого гальмують державотворчі процеси в сучасній Україні.

Об'єктом дослідження є коло політичних та соціально-політичних аспектів в умовах яких відбувався процес тоталітарних репресій 20-30-х років ХХ ст.

Предметом дослідження є політичні репресії 20-30-х років ХХ століття, які здійснювались радянською владою на території України.

Мета бакалаврської роботи полягає в тому, щоб на основі наявних джерел, документів, матеріалів, опублікованої статистики, наукового доробку вчених з'ясувати основні аспекти політичних репресій .

Виходячи з мети дослідник поставив перед собою наступні **завдання**:

- дати характеристику історіографії та джерельної бази вибраної теми дослідження;
- висвітлити причини і становлення сталінського тоталітарного режиму в Україні;
- з'ясувати організація, структура та діяльність репресивно-карального апарату;
- дати характеристику формування юридичного підґрунтя репресій
- показати процес планування та реалізація масових репресій українського селянства у процесі розкуркулення;
- охарактеризувати репресії проти української інтелігенції

Хронологічні межі дослідження охоплюють період 1920–1930-х рр., коли активно тривало формування тоталітарної системи, утверджувалися командно-адміністративні методи управління в науці. Нижньою хронологічною межею дослідження є 1920 р., який характеризується формуванням розгалуженої системи надзвичайних органів та зародженням такого явища, як політичні показові процеси. Верхньою межею дослідження є 1937 – 1938 роки, коли політичні репресії проти інтелігенції радянської України набули масового характеру.

Географічні межі дослідження охоплюють територію України у складі СРСР на 20-30-ті роки.

Методологічна база роботи ґрунтується на принципах науковості, об'єктивізму, історизму. Під час написання дисертації були використані загальнонаукові та спеціально-історичні методи. Зокрема, конкретно-пошуковий метод (аналіз і систематизація джерел з проблеми), порівняльно-історичний (дослідження масштабності й масовості репресій 1930-х років), проблемно-хронологічний (вивчення специфіки відносин радянсько-партійного керівництва з інтелігенцією на різних етапах функціонування тоталітарної системи), критичний метод (виокремлення з маси різнотипної інформації достовірних конкретно-історичних фактів).

Практичне значення дослідження впливає з того, що матеріали бакалаврської роботи можуть бути використані при написанні рефератів, курсових робіт, при викладанні курсу історії України в школах та вищих навчальних закладах.

Структура роботи: бакалаврська робота складається із вступу, трьох розділів (шести параграфів), висновків та списку використаних джерел і літератури.

ВИСНОВКИ

Отже, більшовицько-радянська пропагандистська робота зміцнила тоталітарні тенденції в розвитку радянського суспільства. Завдяки маневруванню засобами масової інформації партія дезорієнтувала громадську думку. Формувалася віра людей у закономірність і правильність політики репресій в ім'я великої справи та ідеї побудови соціалізму. Народні маси підштовхувалися до віри в історичне значення боротьби проти „ворогів народу” в середовищі наукової інтелігенції України.

Протягом функціонування тоталітарного радянського суспільства вузько класове сприймання явищ та подій, нетерпимість по будь-якого інакомислення значною мірою знецінили норми загальнолюдської моралі, призвели до непоправних деформацій соціальної свідомості. За таких умов скорений і випробуваний в роки громадянської війни репресивно-каральний апарат з часом не лише не згортався, а, навпаки, розгалужувався, зростав та вдосконалювався, набуваючи нових, значно ширших функцій.

У першій половині 20-х років вістря репресивно-карального механізму в Україні було спрямоване передусім проти безпосередніх опонентів РКП(б), активних учасників тих політичних партій і сил, які боролися за власну національну державність. Об'єктом репресій стали також прибічники «білого» руху, громадяни, які з різних причин служили у збройних формуваннях, організаціях та установах Центральної Ради, гетьманського режиму, Директорії тощо. Вже це без будь-якої додаткової перевірки слугувало приводом для переслідувань. Цій же меті, безперечно, сприяла діяльність утвореної за рішенням ЦК КП(б)У від 28 жовтня 1922 року Комісії з боротьби проти буржуазної ідеолога

Внаслідок цілеспрямованої політики більшовиків, які насильницькими методами поширювали свою ідеологію на всі соціальні верстви, наукова інтелігенція радянської України опинилась у складному становищі.

Науковці „старої школи”, чий світогляд сформувався задовго до утвердження більшовицької влади, нерідко були критично налаштовані проти неї. Значна частина науковців активно виступала проти монополії партії в сфері ідеології і політики, утвердження командно-адміністративної системи, що стало причиною негативного ставлення партійних лідерів до інтелігенції, зокрема наукової. Вони намагалися форсованими методами вплинути на позицію інтелігенції, привернути її на свою сторону, використати її знання та професійний досвід з метою формування нової, пролетарської інтелігенції. Дії партії не увінчалися успіхом. Більшість науковців продовжувала висловлювати свої незалежні погляди. Жорстка реакція партійних лідерів призвела до прийняття рішень про застосування репресій проти представників наукової еліти. Основною метою терору було унеможливлення опору більшовицькому режиму, будь-яких ознак інакомислення. В атмосфері постійних обвинувачень, пошуків „шкідників”, „шпигунів”, „диверсантів”, наукова інтелігенція України стала об’єктом постійних політичних переслідувань.

Політичні репресії проти наукової інтелігенції радянської України мали, за задумом більшовиків, обґрунтовуватися законом, який робив би їх виправданими й необхідними. Упродовж 1920 – 1930-х років радянське законодавство рухалося у напрямку розширення надзвичайних методів тиску на політичних опонентів. Кримінальні кодекси 1920 – 1930-х років постійно розширювали склад злочинів, вкладаючи в них усе більший ідеологічний підтекст. До статей законів вносили поправки, вводили підзаконні акти щодо ступеня відповідальності за „контрреволюційні злочини”.

Репресії розглядалися більшовиками також як один з основних засобів у боротьбі з релігією. Ставши на шлях політики державного атеїзму, радянська влада широко користувалася різноманітними методами від закриття молитовних будинків до організації відкритих судових процесів над священнослужителями

Під пресом політичних репресій перебували також численні культурно-просвітницькі організації, що мали яскраво виражене національне забарвлення. Зокрема, як націоналістичні розглядалися філії «Просвіти», що відігравали масову роль у розповсюдженні знань, кращих багатівікових традицій української культури. 12 липня 1920 року Політбюро ЦК КП(б)У прийняло Постанову «Про Просвіти», в якій ставилося завдання їх «одержавлення», а в разі неможливості – ліквідації. Як наслідок, до 1923 року кількість «Просвіт» скоротилася в дев'ять разів.

Від кінця 20-х років репресивні заходи проти української інтелігенції значно посилювалися. При цьому вище політичне керівництво впровадило у повсякденну практику діяльності карального апарату використання провокацій та інсинуацій для нагнітання серед населення атмосфери суцільної істерії, спрямованої на боротьбу з так званим шкідництвом та контрреволюційними злочинами.

Отже, партійно-радянські органи та громадські організації провели низку пропагандистських заходів щодо втілення й поширення у суспільстві більшовицьких ідей про доцільність політичних репресій. За допомогою засобів масової інформації, усної пропаганди більшовики пропагували ідеї необхідності проведення терору проти науковців. Лідери Комуністичної партії втлумачували народу ідеї про те, що терор спричинила інтелектуальна опозиція, яка не сприймала радянської влади, ідей пролетарської революції, радянського стилю життя. Радянсько-партійна пропаганда асоціювала боротьбу проти наукової інтелігенції з боротьбою проти націоналістичних ухилів в українському суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

І. Джерела

1. Архівно-слідчі справи репресованих: науково-методичні аспекти використання: Збірник наукових праць / Р.Я. Пиріг. – К.: Наука, 1998. – 161 с.
2. Гриневич В. А. Україна: Хроніка ХХ століття. Довідкове видання. Рік 1939 / Гриневич В.А. – К: НАН України Інститут історії України, 2007. – 156 с.
3. Закон України №962-ХІІ від 17.04.1991 Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні // Режим доступу: <http://uapravo.net/akty/zakon-main/akt9pexx9x.htm>
4. Княжинський А. На дні СРСР: Спогади в'язня ГУЛАГУ. 2-ге вид. / А. Княжинський. – Л.: Кент, 2001. – 295 с.
5. Ліквідація УГКЦ (1939-1946). Документи радянських органів державної безпеки. – К.: ПП Сергійчук М.І., – 2006. – Т.1. – 920 с.
6. Соціалістичні перетворення в культурі та побуті західних областей України (1939-1989 рр.) / [ред. М. Глушко, О. Голуб, Т. Гончар та ін]. – К.: Наукова думка, 1989. – 234 с.
7. Спогади політв'язнів, репресованих і переслідуваних / Гол. ред. В. Цветков. – Львів: Ред. Літопису Голготи України, 1993. – 246 с.
8. Стрільців В. Невинно убієнні: Документальні розповіді, фотографії, списки розстріляних і офіційно реабілітованих в'язнів Колими / В. Стрільців. – Л.: Наука, 1999. – 183 с.
9. Сарбей В.Г. Хрестоматій з історії України ХІХ – початку ХХ ст. – К.: Генеза, 2000. – 272 с.
10. Хрестоматія з історії Української РСР. – К.: Наукова думка, 1961. – Т.2. – 566 с.

II. Література

11. Андрухів І. Більшовицькі репресії на теренах Західної України: 1939-1941 рр. / Андрухів І. // Розбудова держави. – 1995. – № 12. – С. 23-46.
12. Бабій Б. М. Возз'єднання Західної України з Українською РСР. / Бабій Б.М. – К.: Вид-во АН УРСР, 1954. – 196 с.
13. Бабюх В.А. Діяльність політичної цензури як форма ідеологічного контролю в Україні (20-30-ті рр.) / В.А. Бабюх // Історія України: маловідомі імена, події, факти. Збірник статей. Випуск 23. – К.: Інститут історії України НАН України, 2007. – С. 12-23.
14. Безотосний М.Т. Україна в добу сталінщини: Історія опору / М.Т. Безотосний. – К.: НАН України. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень, 2002. – 128 с.
15. Білас І.Г. Репресивно-каральна система в Україні 1917-1953: Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз: У 2 т. Т.1. – К.: Либідь, 1994. – 428 с.
16. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні. 1917-1953: Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз: У 2 кн. / Білас І. – К.: Либідь – Військо України, 1994. – Кн. 2. – 688 с.
17. Білокінь С. Масовий терор як засіб державного управління в СРСР (1917-1941 рр.) / С. Білокінь. – К.: НАН України, Інститут історії України, 1999. – 346 с.
18. Белокинъ С.И. Механизм большевицкого насилия: Конспект исследования / С.И. Белокинъ. – К.: НАН Украины. Институт истории Украины, 2000. – 128 с.
19. Бойко О. Видатний військовий діяч / О. Бойко // Український історичний журнал. – 1977. – № 7. – С. 54-63.
20. Бурнашов Г. Злочини більшовизму / Г. Бурнашов. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2001. – 184 с.
21. Бурнашов Г. Політичні убивства Кремля / Г. Бурнашов. – Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2005. – 80 с.

22. Варецький В. Соціалістичні перетворення в західних областях УРСР в довоєнний період. / Варецький В. – К.: Вид-во АН УРСР, 1960. – 321 с.
23. Васильєв В.Ю. Особливості репресій в управлінських структурах УРСР в період „великого терору” (1937-1938) / В.Ю. Васильєв // Історія України: маловідомі імена, події, факти. Збірник статей. Випуск 23. – К.: Інститут історії України НАН України, 2007. – С. 177-197.
24. Винниченко І.І. Україна 1920-1980-х: депортації, заслання, вислання / І.І. Винниченко. – К.: Рада, 1994. – 126 с.
25. Вронська Т.В. Заручники тоталітарного режиму: репресії проти „ворогів народу” в Україні(1917-1953 рр.) / Т.В. Вронська – К.: НАН України, 2009. – 486 с.
26. Граб В.І. У лещатах ДПУ. Нариси про безпідставно репресованих діячів вітчизняної науки та культури / В.І. Граб. – Полтава: Археологія, 1999. – 215 с.
27. Грицак Я. Й. Нарис історії України: Формування модерної української нації XIX-XX ст. / Грицак Я.Й. - К.: Генеза, 1996. – 356 с.
28. Гуменюк О. В. Зміни соціально-економічного характеру в західній Україні (вересень 1939-червень 1941 рр. // Сторінки історії: Збірник наукових праць Київського політехнічного інституту. – К.: Політехніка, 2005. – Вип. 21. – С. 21-28.
29. Даниленко В. Сталінізм на Україні: 20-30-ті роки / Даниленко В., Касьянов Г., Кульчицький С. – К. 1991.
30. Дворак С. Становлення радянської системи освіти в західному регіоні: традиції та проблеми. / Дворак С. – К.: Правда Ярославичів, 1998.
31. Десять років роботи комісії Київради з питань поновлення прав реабілітованих: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції / За ред. Е.Л. Богацька. – К.: Варта, 2001. – 216 с.
32. Історія міст і сіл Української РСР. У 26 т. Волинська область. – К.: Гол. ред. УРЕ АН УРСР, 1970. – 746 с.

33. Історія міст і сіл Української РСР. У 26 т. Львівська область. – К.: Гол. ред. УРЕ АН УРСР, 1968. – 979 с.
34. Історія міст і сіл Української РСР. У 26 т. Тернопільська область. – К.: Гол. ред. УРЕ АН УРСР, 1973. – 640 с.
35. Калиник О. Що несе з собою комунізм? (Документи про російсько-комуністичний терор в Україні) / О. Калиник. – Мюнхен – Торонто: Спілка визволення України, 1954. – 112 с.
36. Кульчицький С. Україна між двома війнами (1921-1939) / С. Кульчицький; Ін-т історії України НАН України. – К.: Альтернативи, 1999. – 336 с.
37. Литвин М. 1939. Західні землі України / М.Литвин, О. уцький , Науменко К. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 1999.– 150с.
- 38.Луцький О.І. Політична еліта Західної України в період утвердження сталінського тоталітарного режиму (1939-1941) / Луцький О.І. // Національна еліта та інтелектуальний потенціал України. Тези доповідей міжнародної наукової конференції. – Львів, 1996. – С.205-207.
39. Максудов С. Демографічні втрати населення України 1930-1937 рр. / С. Максудов // Український історичний журнал. – 1991. – № 1. – С. 121-127.
40. Михайлович В.Г. Червона віхола: документальні сторінки національно-визвольної боротьби за матеріалами розсекречених архівів СБУ і за свідченнями очевидців тих подій / В.Г. Михайлович. – Львів: Тріада плюс, 2008. – 256 с.
41. Осташко Т. Й. Якір на Україні / Т.Й. Осташко // Український історичний журнал. – 1986. – № 8. – С. 25-46.
42. Очеретянко В.І. Реакція представників інтелігенції України на справу „Спілки визволення України” (1929-1930 рр.) / В.І. Очеретянко //

- Історія України: маловідомі імена, події, факти. Збірник статей. Випуск 23. – К.: Інститут історії України НАН України, 2007. – С. 43-54.
43. Петров В. Діячі української культури. 1920-1940 рр.: Жертви більшовицького терору / В. Петров. – К.: Наукова думка, 1992. – 248 с.
44. Підгайний С. Українська інтелігенція на Соловках. Недостріляні / С. Підгайний. – К.: Вид. дім „Києво-Могилянська академія”, 2008. – 326 с.
45. Пивоварчук В. Запровадження радянської моделі соціально-побутової галузі на західноукраїнських землях. / Пивоварчук В. // Нова педагогічна думка – 1998- № 4. – С. 23-38.
46. Подкур Р.Ю. Діяльність УНКВД Вінницької області під час „великого терору” 1937-1938 рр. / Р.Ю. Подкур // Історія України: маловідомі імена, події, факти. Збірник статей. Випуск 23. – К.: Інститут історії України НАН України, 2007. – С. 197-212.
47. Подкур Р.Ю. За повідомленнями радянських спецслужб / Р.Ю. Подкур. – К.: Рідний край, 2000. – 230 с.
48. Політичний терор і тероризм в Україні. ХІХ-ХХ ст.: Історичні нариси / За ред. Д.В. Архієрейський, О.Г. Бажан. –К.: Наукова думка, 2002. – 950 с.
49. Посвістак О.С. Політичні репресії проти культурно-освітньої та наукової інтелігенції Поділля на початку 20- х років / О.С. Посвістак // Історія України: маловідомі імена, події, факти. Збірник статей. Випуск 23. – К.: Інститут історії України НАН України, 2007. – С. 23-34.
50. Рубльов О. Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914-1939) / Рубльов О. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2004. – 648 с.
51. Рубльов О. Сталінщина й доля західноукраїнської інтелігенції (20-50-ті роки). / Рубльов О., Черченко Ю. – К.: Наукова думка, 1994. – 350 с.
52. Рубльов О. Сталінщина і доля української інтелігенції / О. Рубльов , Ю. Черченко. – К.: Наукова думка, 1995. – 368 с.

53. Рубльов О.С. Ян Саулевич (1897-1937): біографія „хрещеного батька” Мархлевського району у контексті репресій 1930-х років / О.С. Рубльов // Історія України: маловідомі імена, події, факти. Збірник статей. Випуск 23. – К.: Інститут історії України НАН України, 2007. – 143-176.
54. Сергійчук В.І. Правда про «золотий вересень» 1939-го. / В.І. Сергійчук – К.: Укр.видавнича спілка, 1999. – 128 с.
55. Сорока Ю. Населення західноукраїнських земель: депортації, переселення, мобілізації, міграції (1939-1950 роки). / Ю. Сорока. – К., 2007.– 275 с.
56. Титова Н.В. Репресії на Поділлі 1930 - х років: українська та польська „лінії” / Н.В. Титова // Історія України: маловідомі імена, події, факти. Збірник статей. Випуск 23. – К.: Інститут історії України НАН України, 2007. – С. 79-115.
57. Трухманова С.Л. Інтелігенція міст Поділля – об’єкт репресивної політики більшовицької адміністрації в Україні, 1920-ті – початок 30-х років / С.Л. Трухманова // Історія України: маловідомі імена, події, факти. Збірник статей. Випуск 23. – К.: Інститут історії України НАН України, 2007. – С. 115-142.
58. Цвілюк С.А. Трагедія нескореної нації / С.А. Цвілюк. – Одеса: Астропринт, 2005. – 268 с.
59. Шаповал Ю. Голод 1932-1933 років: Політичне керівництво УСРР і Кремль / Ю. Шаповал // Сучасність. – 2003. – № 6. – С. 48-62.
60. Шаповал Ю. У ті трагічні роки / Ю. Шаповал. – К.: Полівидат, 1990. – 143 с.
61. Шитюк М.М. Тоталітарний режим і військовослужбовці та працівники органів ДПУ – НКВС України в 20-50-ті роки ХХ ст. / М.М. Шитюк, 2007. – 274 с.
62. Шевченко Л.В. „Контрреволюційна троцькістська група” в Інституті філософії в контексті справи „ВУАМЛІНу” / Л.В. Шевченко // Історія

України: маловідомі імена, події, факти. Збірник статей. Випуск 23. – К.: Інститут історії України НАН України, 2007. – С. 54-67.

63. Ярош Б. О. Тоталітарний режим на західноукраїнських землях: 30-50-ті роки ХХ століття (історико-політологічний аспект). Ярош Б.О. – Луцьк: Надстир'я, 1995. – 176 с.